

Zpravodaj Československého sdružení uživatelů TeXu

Karel Dostál

O jedné vraždě a jejím možném odčinění

Zpravodaj Československého sdružení uživatelů TeXu, Vol. 4 (1994), No. 4, 163–173

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/149725>

Terms of use:

© Československé sdružení uživatelů TeXu, 1994

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

O jedné vraždě a jejím možném odčinění

KAREL DOSTÁL

Motto:

Prundu — prundu.

Neprundu — neprundu.

ESKYMO WELZL

Tak nám zabili... pomlčku, řečenou pauzu,

a já se s tím nehodlám smířit. Pomlčka totiž není zbytečný luxus, má své místo na slunci, své opodstatnění, není to nic redundantního, žádný starý křáp na vyhození do popelnice.

Pomlčka — praví se v Pravidlech českého pravopisu — „*naznačuje větší přestávku v řeči nebo od sebe výrazně odděluje části projevu...*“ A dále: „*Možnosti užít pomlčky v platnosti citové jsou velmi bohaté a mnohotvárné a nelze je schematicky vypočítat.*“ A do třetice: „*Od pomlčky je třeba odlišovat* (podtrženo námi) *spojovací čárku (spojovník).*“

O spojovníku (rovněž zvaném tiret, divis), což je grafický znak v podobě vodorovné čárky podstatně kratší než pomlčka, praví se tamtéž, že je kladen „*bez mezer mezi slova nebo jejich části. Užívá se, chceme-li vyjádřit, že jím spojené výrazy tvoří těsný... celek. Spojovník se graficky i funkčně odlišuje od pomlčky.*“ Aspoň tolik úředně.

Ale teď už k vraždě samé. První krok k ní byl učiněn zhruba před sto lety s vynálezem a rozšířením psacích strojů. Ve snaze o ekonomičnost jejich konstrukce byl sveden nelítostný boj o každou klávesu, bez které se bylo možno obejít. Mezi prvními oběťmi této řeže se ocitl například středník, v běžném textu ostatně málo používaný a tudíž zdánlivě oželtělý. (Bylo jej navíc možno zkonstruovat vyklepnutím dvojtečky, vrácením vozíku o jednu mezeru a doklepnutím čárky.) Na řadu pak přišly obě kulaté závorky (o hranatých ani nemluvě, neboť mají význam jen pro specializovaný text), které splynuly vjedno se šikmou zlomkovou čarou. U komfortněji vybavených moderních strojů to dávno neplatí, ale v úspornějším režimu přenosných strojů bývá tomu tak dosud. Boj pokračoval: Jedničku nahradilo písmeno (l), štíhlou nulu baculatější, ale přesto podobné (O). Uvozovky, jak anglické (“ — ”), tak francouzské

(« — »), či německé („ — “), (« — ») sestávaly podobně jako kulaté závorčky ze dvou znaků a musely tedy vyklidit pole znaku jedinému — (“), který zastal funkci předních i zadních uvozovek. (Tady je ostatně nejméně čeho žet, protože při mírumilovné koexistenci různých stávajících druhů uvozovek mezi ně mohla zapadnout ještě jedna další modifikace docela dobře.) Až potud můžeme — byť s kapkou trpkosti v duši — svoje námitky víceméně potlačit. Horší a důsažnější už je, že se někdejším tvůrcům klávesnice jevil zcela zanedbatelným nějaký milimetrový rozdíl v délce pomlčky a spojovníku. Ti by nám navíc mohli protiargumentovat tím, že klaviatura kromě spojovníku (-) je vybavena i podtrhovací čarou (_), která je rozeznatelně delší (aby při podtrhávání vytvořila souvislou linku) a pouhým posunutím válce o jeden zub nazpět se octne v žádoucí poloze pomlčky (—). Kdo by se s tím ale, řekněte sami, páral? Zvláště když se z obecného povědomí pomlčka postupně takřka vytratila?

Z řečeného tedy vyplývá, že můžeme mluvit o vraždě z úsporných důvodů. Tehdy se koneckonců zdálo, že není tak dalece čeho litovat. Navíc se očím, až dotud uvyklým na nepravidelnost, různorodost a někdy i velmi problematickou kvalitu manuskriptu musel na stroji psaný text nutně jevit jako vrchol dokonalosti, na níž marno hledat chybičku. A k tomu všemu: jakmile se strojopis určený širší veřejnosti dostal do povolaných rukou sazeče písma, typografa, ukázalo jediné znaménko okamžitě svou dvojdomost a proměnilo se zpětně tu v pomlčku, tu ve spojovník, jak třeba. Žádný sazeč v tom na vteřinku nezaváhal. To víte, fachmani! Frajírkové!

Takže vražda se vyklubala na světlo boží až po nějakých bratru počítáno sto letech, s příchodem computerové éry, kdy klasická horká sazba s příchutí magie, v níž se vyznali jen zasvěcení, kteří pohrdající metricou soustavou zatvrzele měřili na body a cicera, se takřka přes noc ocitla ve starém haraburdí.

Ke keyboardům počítačů usedli nesazeči, netypografové, a pustili se mezi jiným bez skrupulí, zato s tím větší suverenitou, tímto erbovním štítem neznalých, i do zhotovování novinové, ba ještě náročnější knižní „sazby“. A ačkoli vybavení každého slušnějšího computeru hravě umožňuje realizovat všechny divy a zázraky klasické horké sazby, ba dokáže i daleko víc než sazba ruční, „sazba“ počítačová rázem poklesla zpátky na úroveň strojopisného textu. Mnozí stačili mezi strojopisným a počítačovým textem postřehnout jeden jediný rozdíl — že totiž počítač dokázal bez problémů produkovat stejně dlouhé řádky. To v nich samo o sobě navozovalo pocit tak dobře vykonané práce, že se o víc nestarali.

A v pohodě, nikým nekorigováni, nikým nekritizováni, nikým nepoučení vnášeli do svého díla nejen různé návyky (a zlovyky) z psaní na psacím stroji, ale i některé pochopitelné neznalosti. Podívejme se na ně blíže.

Například stejný prostor pro každou literu či znak u psacího stroje způsobil, že za objemově nepatrnou tečkou či čárkou vznikla nadměrná mezera. A tak ji většina písařů zrušila vůbec a psali 1.srpna, A.S.Puškin atp. Působilo to snad i estetičtěji než při použití mezerníku a volný prostor kolem tečky sám navozoval iluzi mezery. Z počítače, který chytře poskytuje každému grafickému znaku jen tolik „vzduchu“, kolik mu přináleží, vám ovšem při takovém postupu vyleze nevábna (a nelogická) slepenina, která nerespektuje nutnost mezer mezi jednotlivými slovy, přičemž „slovem“ se tu samozřejmě rozumí i řadová číslovka či zkratka křestního jména. (Nadbytečná mezera se naopak občas objevuje před znaky (!), (?) či (:) a rovněž u uvozovek či závorek, ačkoliv se všechny tyto znaky logicky přimykají k předchozímu nebo následujícímu slovu a nemají povahu samostatného znaku.)

Nežřídká se pod tlakem dřívější zkušenosti dává bezdůvodně přednost zlomkovým čarám ve funkci závorek před kulatými. Lomítka se objevují ve specifické funkci rovněž u textů, v nichž recenzent básnické sbírky cituje verše a radí je pro úsporu místa in continuo. Jednotlivé verše jsou pak od sebe odděleny lomítkem, před nímž a za nímž musí být mezera, aby nedocházelo k mylné interpretaci veršů jako textu v závorkách. Před novou strofou pak přijde lomítko zdvojené. Tedy: „...a strašní jezdci Zjevení / mávají praporem // Je lehké listí vavřínu / a těžký padlých stín // Já vím Já vím...“

Jinou takovou vadou na kráse, plynoucí rovněž z předchozí — rozdílné — zkušenosti s psacím strojem, je nerozlišování mezi literou (l) a číslovkou (1), či mezi verzálkou (O) a útlejší nulou. Počítač ovšem něco takového neodpouští a je vždy dobré si připomenout, kterou z příslušných čtyř kláves máme stisknout. (Mimochodem, tomuhle nerozlišování bych se zas moc nedivil. Jednak zvyk je železná košile a jednak tu nerozlišuje ani můj elektronický psací stroj s písmem PRESTIGE1012: ačkoli mi jeho klaviatura nabízí čtyři různé možnosti a místa je tu tedy dost, autoři české verze typového kolečka obsadili tato čtyři pole pouhými dvěma vždy identickými znaky — (l) a (O). Inu, i mistr tesař...)

Další neznalost řemesla se projeví tam, kde např. číslovka 10 000 se dělí do dvou řádků a osiřelé tři nuly se před žasnoucím čtenářem objevují na začátku následujícího řádku. To se zkratka někdejšímu sazeči nemohlo

stát. Věděl, že tři nuly, samy o sobě postrádající smyslu, musí nahradit slovním výrazem *tis.*, případně *tisíc*, anebo dát celou číslovku až do následujícího řádku. Věděl také, že nemůže — alespoň v knižní sazbě — dávat neslabičnou předložku *v*, *k*, *s* atd. na konec řádku. A že tam naopak může klidně ponechat spojku *a* či *i*. Neboť spojka, na rozdíl od předložky, nepatří jen k následujícímu slovu, ale i k předcházejícímu; spojuje je, jak už její název napovídá. (Setkáváme se naopak v některých novinách i s extrémní hyperkorektností, kdy se na konci řádku neobjeví ani zmíněné větné spojky. Pachatelé takových hříšků byli zřejmě poučeni, bohužel jen napůl. Jde tu o nerozlišování mezi předložkami a spojkami a dost se divím, že se v tomto směru nepoučí pouhým minutovým nahlédnutím do Pravidel alespoň páni korektoři, ač to mají takřika jíc v popisu práce. Ke všemu je to počínání kontraproduktivní a navíc neestetické — způsobí někdy i víc než centimetrovou mezeru mezi slovy; k čemu už je taková hyperkorektnost dobrá?) Osobně bych se — přinejmenším u novinové sazby s poměrně krátkými řádky — přimlouval za více tolerance i v umisťování neslabičných předložek; zdá se mi, že jsme tu někdy (ba i platná oborová norma) papežstější než papež.

K užitku ale přijde povědomost o opakování spojovníku v případech jako u spojky *-li*, např. výraz *je-li*. Pokud první část výrazu vyjde na konec řádku (*je-*), musí mít druhá část na začátku řádku následujícího podobu (*-li*). Jinak bychom nechtěně vytvořili slovesný tvar *jeli*. Obdobně je tomu v případech jako *Joliot-Curie* ap. Zhusta se naopak setkáváme s nadužíváním spojovníku tam, kde *-li* je pouhou součástí složené spojky jediné. Místo náležitého *nežli*, *zdali*, *jestli* atd. se pak setkáváme s příšerkami *než-li*, *zda-li*, *nebo-li* atd. ad libitum. To už vůbec nemluvíme o ošklivce *je-li* (s pomlčkou). Nejde o vymyšlený příklad: mám před sebou corpus delicti v podobě dvou knížek nakladatelství Odeon (1992), považovaného vždy za příkladné. Před počítačovou sazbou vzalo jeho renomé zasvě. Autor Bohuslav Brouk: Autosexualismus a psychoerotismus, a tentýž: Lidská duše a sex. V prvním případě zhotovily sazbu Tiskařské závody Praha a *je-li* s pomlčkou se tu užívá důsledně. Podobně i ve složeninách typu *médico-légale* nebo *Kraft-Ebing*. (Přičemž *Kraft-Ebing* s pomlčkou navozuje představu, že jde o dva pány.) V případě druhém (sazba firma AMOS Praha) se u *je-li* pomlčka se spojovníkem libovolně střídá, o složeninách platí totéž co v prvním případě. Počítačový sazeč tedy na rozdíl od písaře na stroji pomlčku k dispozici má, nezná však její specifické poslání a začasť ji proto neaplikuje vůbec (další příklady

netřeba uvádět, stačí zalistovat každou druhou knihou z posledních let), anebo jí používá chaoticky, bez znalosti její funkce.

Jiný takový nešvar plynoucí ze strojopisné zkušenosti je podtrhávání slov či celých vět k jejich vyznačení. Počítač nám podobně jako klasický sázecí stroj dává k vyznačování hned tři možnosti: písmo **tučné** (polotučné), *ležaté* (kurzivu) a **p r o s t r k a n é** (laicky řečeno proložené). Můžeme dále vyznačovat VERZÁLKAMI či KAPITÁLKAMI; k čemu ještě podtrhávání, které nejen nepěkně vypadá, nejen je netypografické, ale navíc při větší hustotě řádků ztěžuje čitelnost?

S tlumeným rachotem klasických linotypů a monotypů vymizel z našeho světa dobrý mrav umět si poradit s umístěním uvozovek. A je to přitom až na některé zřídkavé případy docela prosté: Uvozovkám **za** větou tečka (nebo čárka) předchází. *Rekl: „Mám se dobře.“ — „Mám se dobře,“ řekl.* Je-li však v uvozovkách pouze výraz nebo část věty, uvozovky předcházejí interpunkční znaménko: *Byl z toho „jurodivý“.* — *Starí říkávali „všude dobře, doma nejlip“.* A obdobně je tomu se závorkami. Nedávejte, pěkně prosím, u věty v závorkách tečku až za závorku. Patří přece k té větě, a ne kamsi do volného prostoru. A víte snad, co zla napáchá nesprávně umístěná závorka v matematice! Ještě k těm uvozovkám: existuje zlovyk dávat vždycky (někdy je to oprávněné) do uvozovek výraz nezvyklý, nespisovný nebo ironicky míněný: *Jsem z toho „paf“.* — *Byl to „pěkný“ ptáček.* Pokud někdo neví, co je to redundance, dobře mu to vysvětlíte právě na tomto příkladě.

Za nepřilíš vhodné považuji rovněž, když jsou vkládány do uvozovek názvy uměleckých (a dalších) děl, výrobků ap. Pro příklad stačí, že v odborné práci musíme jmenovat v rychlém sledu za sebou třeba desítku děl a hejna kumulovaných uvozovek pak naruší, „rozhodí“ klidný, vyrovnaný obraz celé stránky. Obvykle raději vystačíme s tím, že název vyznačujeme verzálkou (jako každé vlastní jméno): *V Babičce B. Němcové...* Možná dvojí interpretace přichází jen tehdy, octne-li se název na začátku věty: *Babička B. Němcové...* Celý problém ovšem zmizí, použijeme-li pro názvy děl kurzivu. (Povšimněme si tu běžné slovníkové praxe, která si počíná právě takto.) Uvozovky bych použil leda v případě, kdy chceme naznačit podřazenost (nadřazenost) jednoho díla druhému, část celku např.: Povídka „Rebeka“ ze sbírky J. Škvoreckého *Hořkej svět* ap. — Nemluvě o možném ironizujícím účinku uvozovek např. v názvu deníku „Pravda“. Co už může být pochybnějšího než pravda v uvozovkách!

Už jako typografický učedník v Břejchově venkovské oficíně jsem nabyl ponětí o tom, jak si počínat při dělení do dvou řádků u takových

ošemetností, jako je *10 m*, *100 %* či *10–20*. Pomlčka (a ne spojovník!!) v posledním příkladě má význam (až); jen si to přečtete nahlas. Dělíme tedy *10 | až 20*, případně *10 až | 20*. Značky *m* či *%* nabudou při dělení slovní podoby: *10 | metrů*, *100 | proc.*, atd. A samozřejmě jsem musel vědět, že *100 %* (s mezerou) je sto procent, kdežto *100%* (bez mezery) znamená stoprocentní. Nemá proto smysl psát *100%ní*. (Pravidla v příkladech *10 m*, *100 %* atd. doporučuji je do dvou řádek nedělit, ale naše praktické východisko nenabízí, ačkoli oborová norma z r. 1975 je uvádí. Přitom se v úzkých novinových sloupcích lze někdy dělení jen těžko vyhnout.)

A už tehdy jsem šetřil apostrofy, jakož i vším ostatním, co bylo nadbytečné. Když jsem četl: *On to zved'*, dýchl na mě Jaroslav Vrchlický s naftalínovou vůní 19. století. (A že by totéž bez apostrofu bylo někomu nesrozumitelné, to se snad nedomnívá ani ten, kdo apostrof vymyslel.) Nu a v případech jako *žes to viděl, dobřes udělal* nemá apostrof už vůbec co pohledávat; to byl železný zákon, který — ač často nerespektován — platí dodnes. (Viz Pravidla.)

Taky od těch dob vím, že číslovky 1–4 vypisujeme v běžném, zejména beletristickém textu slovy. Ale i vyšším číslovkám to v takovém prostředí lépe sluší: mít dovolenou *čtrnáct* (a ne *14*) dní, či si koupit noviny za *pět korun* (místo za *5 Kč*, natož *Kč 5,-*) je jaksi lidštější, méně zdeůřední. A že byste doběhl do cíle *2.*, a ne *druhý*? Tak vidíte.

S řadovými číslovkami jsou i jiné potíže: *5 tého* nebo *5-tého září* napíše autor bez uzardění, ale sazeč profesionál tam dá suverénně tečku — *5. září* —, případně volí slovní podobu *pátého*. Rovněž odmítne zpotvořeniny typu *5 ti*, *5-ti*, *5-ti denní*. Hodlá-li už autor číslovku skloňovat, ať nelení a píše *pěti*, *pětidenní* (pěkně dohromady, jde o jedno slovo!). Může sice napsat *5násobný*, ale beze všech *ti* a *-ti* a opět bez mezery.

Později na filozofické fakultě mě — zaplaťpánbu — učili kromě jiného psát *Chci ti*, *Karle*, *něco povědět* — nikdy vokativ bez čárek! A taky že si nemám plést *jako by* a *jakoby*, protože to první má ve větě význam *jako kdyby* a je provázeno slovesem: *Jako by (kdyby) to neslyšel*. A to druhé má význam spíše přirovnávací, obejde se bez slovesa a tulí se nejraději k přídavnému jménu: *Byl tichý, jakoby zaražený*.

Naučili mě tam i pár dalším věcem, takže jsem dodneška konsternován, když se například někdo vyznává z lásky k hvězdám, zářících na nebi. Tu postojím v tichém zadumání neschopen slova a pohybu a přemítám, čemu to vlastně páni učitelé naši mládež v hodinách českého jazyka učí, že jim nezbyvá čas na skloňování? Měl bych asi být otrlejší, vždyť takřka

denně se v rádiu či televizi mluví ne o *pěti stech*, nedíví se tam *pěti stům*, neděsí se *pěti set*, ale jen a jen *pětseti* mrtvých. . .

Tohle vše už ale přesahuje naše nejvlastnější téma a sazeč jaksí nemá v popisu práce dávat autorům lekce z českého jazyka a pravopisu. Mohl by však vědět a mít právo oproti nedbalému autorovi uplatňovat holý fakt, že neexistuje spojka *a nebo*, že není žádné *nebo-li*, nejedíme *Felicií* a vždy bereme něco *s sebou*, nikoli *sebou*, byť se to takovými neblahostmi ve zpracovávaném textu jen hemžilo. Sazeč pochopitelně není kompetentní zasahovat do textu v ničem, co by pozměňovalo (být k lepšímu) jeho smysl. A nemůže například u dublet vnucovat autorovi psaní *-izmus*, jestliže ten trvá na podobě *-ismus*. Kde se však jedná o zcela jednoznačný prohrěšek proti kodifikovanému pravopisu, tam se jen pošelilý autor s ješitností zaslepenýma očima pohorší, místo aby za podobné zásahy sazeči poděkoval.

Tady bych se rád zmínil o jednom — spíše grafickém — solitéru, se kterým se pilný čtenář setká takřka denně. Je to *ZOO* umně vyvedené bůhvíproč z verzálek. No, já tuším proč asi: tento zkratkovitý výraz pro zoologickou zahradu jsme si vytvořili asi tak jako ne zrovna spisovnou *stovku* za stokorunu nebo závod v běhu na 100 m. Jeho zkratkovitost a nezvyklé hláskové složení však v nepřilíš přemýšlivých autorech navozují pocit, jako by šlo o zkratku samu. Navíc zkratku zvanou iniciálovou, vzniklou z počátečních písmen víceslovných názvů — USA, OSN, ZOH ap. Pak by ovšem *ZOO* muselo znamenat třeba *Základní ostravskou organizaci* nebo tak nějak. Našemu případu však sluší skromné minusky a zvířátka v pražské *zoo* to ponesou statečně, věřte.

Ale hrnečku, už nevař, kaše nějak přebývá! Vždyť takhle a podobně bych mohl pokračovat ještě pěknou chvilku — a já nechovám ctižádost sepsat manuál počítačové sazby, nýbrž pouze ve vši skromnosti osvětlit pozadí a některé okolnosti jedné vraždy. Už proto bych měl pomalu škobrtat ke konci. Přece jenom však cítím, že bych si neměl odpustit ještě zmínku o věci, která má v současné době tvář dosti hrůzoplňnou: rozdělování slov. To by však byla jednak celá samostatná — a ne zrovna krátká — kapitola, a jednak jde o záležitost víceméně formální, kde by slušná porce tolerantnosti byla namísto spíš než nadměrná úzkoprsost. Nedá mi nicméně, abych se nezmínil o několika nejčastějších rozdělovacích horůrcích, které — tolerance sem, tolerance tam — volají o pomstu. Způsobilo je zejména mechanicky uplatňované školácké pravidlo, jež ve skutečnosti mělo být jen hrubě orientačním pomocným vodítkem (a které přesto bylo, zdá se, zabudováno do počítačových programů), že

totiž jdou-li ve slově za sebou dvě souhlásky, dělíme slovo právě tam. Takže je tu zcela potlačen daleko podstatnější zřetel ke skladbě slova, jeho předponám, příponám a koncovkám, a vznikají alogické příšery jako *nej sem, naj de, naz dar, pot řeba, krajs ký, bojes chopnost, přet lak, černok něžník, třík ráť* atd. do alelujá. Ale i při bezchybném dělení dochází k nežádoucím jevům a do textu se vloudí nechtěná *mys* a *Lenka* (ač Pravidla připouštějí způsob *my šlenka*), mezi *katem* a *skatem* můžeme, ba musíme volit u slovesa *praskat*, *citu* a *ronu* se však zbavíme povoleným *ci tronem*; zato hned dvě domácí zvířata nám nabídne *tele skop*, a *sex tet* ponecháme bez komentáře. Každý sazeč pak — kromě vyložených zlomyslníků a lidí bezelstných — se poleká, má-li — jinak zcela regulérně — dělit *se kunda, kni hovna, tlu močení, cá kanec, sere náda, ser vis, ser pentina, ba kule, tu pohlaví, sle pička*... Bylo na těchto stránkách konstatováno (bohužel s matoucí chybou — Steifelter) *Stiefel tern* a *Spargel der*, kde se nám vnucují *boty* a *chřest* namísto *nevlastních rodičů* a *úspor*; ale i v češtině lze dělením změnit význam slova. Např. můžeme *pod robit* (lid) a *po drobit* (ubrus) ap.

Pravopis samozřejmě není pánbůh, natož jazyk sám, a nelze o někom, kdo zakolísá v použití předložkového či předponového *s* a *z*, zaváhat nad kvantitou *e* ve slově *tematika* (proti *téma*) či nad volbou mezi *i* a *y* ve slovese *vymítati* (zajímavý případ, který tu nemohu rozebírat) hned prohlásit, že neovládá spisovný jazyk. (Tak jako mu nelze vytýkat, použije-li vědomě a zdůvodněně — a nejenom v uměleckém kontextu — nespisovného výrazu či tvaru. V nepochybně odborném textu P. Sojky jsem našel citoslovečně „*Jupííí!*“ a „*ouha*“, které jaksi do odborného stylu nepatří. Chce se ale pro to někdo mračit?)

Mnohé je dáno tím, že jako by zmizely dva důležité mezistupně mezi sazečem a autorem: korektor tiskárenský a korektor redakční. Anebo existují, ale jen nominálně; nemají potřebnou kvalifikaci, nepracují s Pravidly, o náležitostech typografických nemají vůbec potuchy a hlavně je to nezajímá. Opravují a upravují, jak je to zrovna napadne, zcela subjektivisticky, většinou však vůbec ne.

Takřka vše, o čem tu byla řeč, by zmizelo jako mávnutím kouzelného proutku, kdyby neexistoval pozoruhodný fakt, že ač je náš národ po dlouhá desetiletí vybaven knížkou, která se jmenuje Pravidla českého pravopisu a která má ve svém úvodu několik málo (přesněji 65) stran přístupně informujících o těchto a podobných záležitostech, není mu to moc platné. Do těchto pár jakoby zakletých stránek nepocítil zřejmě potřebu nahlédnout aspoň jednou za život skoro nikdo z těch našich milých

spoluobčanů, jimž je psaná, tištěná a profesionálně mluvená čeština denním chlebem. Na to, co je správné a co nesprávné, máme zkrátka raději názor. Nač je nám třeba poučení? Ještě bychom si nakonec třeba museli názor poopravit, a to my neradi. — Nemohl jsem si ostatně nepovšimnout, že nejplamennějšími obhájci správnosti či nesprávnosti v češtině bývají zhusta ti, kterým dělává sestavení kloudné české věty mnohdy značné potíže. Odborníci tu bývají daleko tolerantnější...

Vraťme se ale k tématu. Abychom tedy mohli mluvit o skutečně kvalitní počítačové sazbě, musí být splněny dva předpoklady: zřetel čistě typografický, bezpečná znalost historicky vzniklých a ustálených pravidel „správné“ sazby a jejich nekompromisní respektování, a za druhé zřetel ne-li češtinářský (tady jsou věci složitější), tedy rozhodně ortografický, respektování Pravidel českého pravopisu. Nejsou-li obě tyto složky v rovnováze, *vždy* utrpí kvalita celku. Jde tu tedy o odbornost a kvalifikaci interdisciplinární, která v rozvinuté, ba ani zárodečné podobě nenašla dosud místa na slunci. Mám v duchu před očima hypotetický manuál počítačového sazeče, který by stejnou měrou bral v potaz obě složky a propojil je v jeden celek, v němž by se oba zřetele, typografický a ortografický, neustále spájely, překrývaly a posléze splývaly v jedinou vyhraněně specializovanou disciplínu. (Shodou okolností se právě při psaní těchto řádek dovídám, že podobná publikace pod názvem Typografický manuál se už chystá a slibuje být odpovědí na otázky, o nichž jsem před chvílí mluvil. Bylo by to věru pravé slovo v pravý čas!)

Tak, a teď to málem vypadá, že jsem zapomněl, o čem byla původně řeč. Nu ano, já vím, o vraždě pomlčky. Nemáte ale pocit, že tahle zdánlivě osamocená vražda vyvolala celou řetězovou reakci? A že se tu pozvolna vraždí už nejen samotná chudinka pomlčka, ale sám duch, tradice, vyzrállost, dávno už dosažená kvalita a úroveň česky sazeného textu? Začalo to pomlčkou — a konce nedohlédnout.

Díky počítačům, které samy ovšem za nic nemohou, vstoupili do druhdy posvátného hájemství noví lidé, jistě zdatní, jistě schopní, ale taky bez tradičního zázemí, bez náležité odborné (pokud jde o text) průpravy, bez potřebné pokory, která by měla být samozřejmostí před dílem, jež denně ovlivňuje miliony lidí, tříbí (anebo kazí) jejich vkus, předkládá jim královskou krmí — anebo halabala uklohněný blaf.

Jistě, staří sazeči nevymřeli přes noc. I oni změnivše verpánek usedli k počítačům, možná se zafatými zuby, ale s řemeslem v krvi. A jistě budou mít své následovníky, takže naše typografie — chci pošetile doufat — nemá snad navždy to nejlepší už za sebou. I když dnešní zákazník

spíše přijde (je třeba šetřit!) do tiskárny už s hotovou disketou v podpaží — a sazeč si může své umění a znalosti vstrčit za klobouk...

Nu dobrá, pryč jsou doby, kdy pečlivý akcidenční sazeč prokázal kvality mistra i na obyčejné merkantilii, dodacím listu nebo účtence, vyrovnával řádku z verzálek za pomoci achtlíků, šestinek i čtvrtpetitů, ba i nastříhaných papírků tak, aby mezi VAV nebylo víc světla než mezi MHM; bylo to věci stavovské cti a o křehké, lámavé achtlíky, osminky, byla v prestižní sazárně vždycky nouze... Co je tam, to je tam a přicházejí — už dávno přišly — doby jiné. O vyrovnávání se postará třeba program Kern-it, některé fonty mají hotové kerningové páry, ale zajímá to někoho? Počítač nemá cit a duši starého fachmana, teprve virtuózní programátor mu dokáže vdechnout cosi až nebezpečně podobného. Nic není ztraceno, všechno se může vynořit znovu jako Venuše z pěny mořských vln.

Priznám se bez mučení: Ono prvotní okouzlení z nádhery tohoto řemesla, které si týká s uměním, mě neopustilo dodneska, takže všechno, co mu ubírá na kráse, mě doslova fyzicky bolí. Nemluvím proto o věci z nedostatku lepších témat či proto, aby řeč nestála. Spíš bych tu chtěl najít způsob, jak se postavit té vražedné lavině, jak ji sprovodit ze světa. Věřu nepodléhám iluzi, že je to úkol na týdny či měsíce. Víím, jak strašná je síla setrvačnosti. Jak nesnadné je pohnout s jednou zaběhnutými zvyklostmi, zvláště u velkých, těžkopádných kolosů.

Ale! Ale teď je přece u nás mnoho čiperných a ambiciózních editorů drobných a o to pružnějších, kteří by si — možná — dali spíše říct. Třeba proto, že by jim zkrátka moje snaha po odčinění jedné vraždy byla blízka, nebo jen proto, že by jim zalichotila úloha štiky v rybníce. Oni, ne já, mají v rukou tu potřebnou výkonnou moc. Oni jsou to, kdo by se mohli stát těmi — jak se to říká? — orgány činnými v trestním řízení. K nim proto především upínám své naděje, že by náš boj o zmrtvýchvstání, o znovuvzkříšení pomlčky nemusel zůstat jen a jen donkichotský.

Myslím si opravdu vážně, že každý vydavatel, který si chce na sobě dát jen trochu záležet, se nutně stane spojencem takového tažení. Nebude ho to dohromady nic stát, chce to spíš probudilost a dobrou vůli. A přesto by to byla jeho možná nejdůležitější investice, která by ho takřka naráz vyzvedla do nejvyšších pater nakladatelského podnikání. (Pokud by — pochopitelně — vsadil zároveň na kartu kvality umělecké či odborné.)

Nu — udička je hozena, uvidíme, kdo ůkne první. Já se teď s tímhle textem obrátím na svou milou Pražskou imaginaci — třeba se jí zachce

zahrát prim, vydá mi to jako novoročenku — a tažení bude zahájeno ve vší parádě. (A neříkejte mi, prosím, že tohleto je rána pod pás panu Kadlecovi, protože teď nemůže ucuknout, aniž by ztratil glanc. I může, samozřejmě že může! Jen se podívejte na jeho postavu! Pochybují, že by vám při tom pohledu vytanula na mysli právě štika...)

A potom si to tvrdohlavě vydám nákladem vlastním a budu to rozesílat všem, kteří to mají a mají a mají čist; nechám si to něco stát, jak by řekl Karel Poláček.

Protože pomlčka není žádný starý křáp. Protože — — —

Ale mám takový dojem, že už jsem vám to říkal.

— — —

P. S. Nebo jste nic neslyšeli?

Pozn. autora: Text skutečně vyšel v nakl. Pražská imaginace jako novoročenka 1995, což omlouvá jeho fejetonistický, lehce nahozený ráz, nedotýkající se subtilnějších záležitostí. Pro nynější účel jsem jej poněkud přepracoval a rozšířil o několik pasáží, čímž jsem patrně narušil jeho causeristické ladění, ale zde mi to snad bude vzhledem k potenciálnímu čtenáři prominuto. (I tak jsem se dotkl jen základů sazby a nebral jsem v potaz další fáze: stojíme přece před faktem, že computer je zároveň — a málem bych řekl v jedné osobě — sazečem, metěrem i výtvarníkem.) Že můj text vzbudil zájem právě u editorů tohoto bulletinu, považuji za víc než nadějně pro další osudy naší typografie. A že se jej navíc odhodlali přetisknout, pokládám si za čest. Ty slyšící uši jsem totiž — což je pro mne víc než krásné — našel právě tam, kde se o tomto lepším příštím nikoli sní, ale kde se už v tuto chvíli s velkým nasazením a na vysoké profesionální úrovni mění ve skutečnost. (Např. stať J. Veselého v č. 2/93 je pro mne v tomto ohledu ambrózií, nektarem a manou zároveň.) Co si mohu přát víc?

Autor (*1929) vyučen ruční, poté strojní sazeč; po dokončení filosofické fakulty UK (čeština – literární věda, dva semestry slovenštiny v Bratislavě) časopisecký, nakladatelský a rozhlasový redaktor, poté volný publicista a překladatel, po srpnu '68 znovu v tiskárně, nyní editor a externí spolupracovník Rádia Svobodná Evropa.

Vražda na obálce je dílem Josefa Váchala (výřez z dřevorytu z knihy Krvavý román).